

TIZEDIK FEJEZET

EGYEDÜL A VÉGZET ELLEN

a) *Küzdelem a nemzet egységéért.*

I.

Amikor a nagyszombati országgyűlésen kiderült, hogy a császár és fivére békülni akar a törökkel, nem háborúskodni —: a Ferdinándnak hódoló magyarok a reménybeli békétől, a tiszántúli részek Fráter Györgytől várták azt a védelmet, amit a török hódoltsággal határos területek nemesi kénytelenek voltak a maguk ügyességével megkeresni.

Az erdélyiek már 1542-ben úgy érezték, hogy „ha a barát nem vállalja magára az ország fenntartásának gondját, vége hazájuknak.¹ Sándor Mihály ezt írta neki 1542 októberében Csíkszékből „könyergünk te nagyságodnak, ez istenért, hogy te nagyságod jöjjön be, mert ha te nagyságod közinkbe nem jő, nekünk csak veszedelem minden dolgunk“.²

Az 1544 augusztusi tordai országgyűlés végzése a keleti részek kormányzását teljes hatalommal Fráter Györgyre bízta — ha a kormányzói címet nem is adta meg neki. A Petrovics Péterrel kiélesedett személyi rivalitások miatt a barát a helytartó és kincstárnok címe mellett megelégedett azzal, hogy az „ország főbírájává“ választották.

A hatalom — címmel vagy cím nélkül — mindenesetre az ő kezében volt.

A NYUGATI ERŐK VONZÓ HATÁSA ELLANKADT

Czéczey Lénárd, Fráter György kassai kapitánya az 1543. évi török foglalások ideje alatt alaposan kiépítette és megerősítette helyzetét a Hernád völgyében, azon a ponton, ahol János Zsigmond országa a Ferdinándnak hódoló területtel érintkezett.

A Tiszántúl északi megyéi legnagyobb részben egyelőre még mindig Ferdinándot vallották uruknak, de 1544 végéig Fráter György itt is megszerezte Kisvárdát, majd Tasnád várát s ezzel — a Báthory András birtokában levő Ecseden kívül — a vidék minden jelentősebb vára az ő kezére került. Rövidesen Szatmár, Szabolcs, Bereg, Zemplén és Ung megyék is csatlakoztak.³

Ahogy nőtt a bizalom vele szemben és az az erő, amit személye jelentett, úgy szilárdult meg körülötte a gondjaira bízott állam rendje, s úgy gyarapodott az állam területe az addig bizonytalanul oszcilláló részek csatlakozásával.

Érdekes követni a kristályosodásnak ezt a folyamatát, amely mindig egy-egy erőközpont körül játszódik le.

A politikában éppen úgy, mint a dolgok fizikai rendjében, a centripetális erő hatása csak akkor érvényesül zavartalanul, ha konkurráló „központi erők“ nem térítik ki útjukból az összetartozásuk természetes irányában haladó részecskéket.

Mihelyt a nyugati erők vonzó hatása ellankadt, más szóval: mihielyt a Habsburg-fivérek elárulták azt, hogy számukra a magyar medence egyelőre érdektelenné vált, az erők ismét a természetes összetartozás irányában kezdtek hatni.

Nem politikus az, aki ezt a folyamatot nem veszi észre s nem próbálja meg levonni logikájának konzekvenciáit. Csak az a kérdés, hogyan teszi?

A török foglalással az ország testébe vágott hatalmas szakadék felületein át megkezdődött eltöredezés és lemorzsolódás megállítását is meg kellett kísérelni.

Úgy látszott ezt a törekvést is több siker kecsegteti, ha az, amit a török még nem foglalt el, egységben fog össze.

Ha az egységet nem lehetett megteremteni nyugatról, érdemes volt megpróbálni keletről.

Még azoknak is, akiket sokféle szál kötött a bécsi udvarhoz, meg kellett érteniök, hogy számukra is nagyobb biztonságot, a jövőre több lehetőséget kínál, ha a keleti részekben lábra állott magyar államiság oltalma alá húzódnak.

Ha már meg kell alkudni a helyzettel, nem forgácsolják el erejüket és azt, amit fel tudnak áldozni, hanem együtt teremtik elő a béke és a nyugalom árát.

Mindez azon fordult meg, milyen erőt jelent a keletre szorult magyar állam és milyen oltalmat tud nyújtani?

Az 1545. április 24-én Tordán tartott országgyűlés újabb lépés a kormányzat belső megerősödésének útján. A gyűlés kimondta, hogy külföldi hatalmakkal senki sem léphet közvetlen érintkezésbe a helytartó tudta és előzetes hozzájárulása nélkül. A birtokadományozás jogát — amivel Ferdinánd a keleti részekben még a közelmúltban is élt — valamint a legtöbb bírói hatalmat csakis a királyné és a helytartó gyakorolhatja.⁴

Az 1545. június 7-én Debrecenben összeült országgyűlésen Fráter György már az egyesülés gondolatának próbált visszhangot teremteni. Vels Lénárt és Serédi Gáspár kifejezett tilalmának ellenére sokan eljöttek a meghívott Ferdinánd-párti urak közül. Úgy hogy már maga a gyűlés tüntetés számba ment. De magja nem volt a nekibuzdulásnak. A gyűlés úgy határozott, hogy a rendes királyi jövedelmek Ferdinándot illetik, de a török adó ügyében hozott korábbi végzést is megújították.

A rendek úgy vélekedtek, hogy tanácsosabb bevárni a wormszi birodalmi gyűlés határozatait. Ha az ország onnan sem kap biztatást, akkor majd csakugyan eljön az ideje,

hogy mindnyájan Fráter Györggyel egyesülve maguk igyekezzenek a törökkel kiegyezni.⁵

A gyűlés mégis megmutatta Fráter György tekintélyének és hatalmának megerősödését már azzal is, hogy a nemesi felkelés elrendelését első renden az ő hatáskörébe utalta.⁶

A wormszi birodalmi gyűlés befejezése után bizonyossá vált, hogy a birodalomtól évekig nem lehet segítségre számítani. Előrelátható volt, hogy a császár és a protestáns fejedelmek rövidesen egymásnak mennek. A vallási ellentétek békés kiegyenlítése helyett megkezdődik a nagy leszámolás, amely ki tudja meddig tart és hogyan végződik.

Elérkezett az idő, hogy Fráter György nyíltan is előálljon azzal a gondolattal, amelynek megvalósítására az előfeltételek — úgy hitte — adva voltak. A választott király: János Zsigmond neve alatt egyesíteni a megmaradt országot.

Most valóban megindult a mozgalom, amelynek első rezdüléseit az élesszemű Veltwyck már a nagyszombati országgyűlésen felismerte.

Újból megkezdődtek a nemesi összejövetelek, úgy mint tizennégy év előtt, 1531-ben, a lehetőségek, teendők és módok megvitatására.

Ezeket a megbeszéléseket Ferdinánd mindúntalan megismételt tilalma sem tudta megakadályozni.

Horváth Mihály, Fráter György életrajzában, rendkívül világosan fogalmazta meg a barátának és megbízottainak a nemesi összejöveteleken előterjesztett programját. Ezt írja:

„Fráter György figyelmezteté az urakat, hogy miután nyugatról segély már nem várható, nehogy az ország részenként szakadozzék el, szükség a törökkel megegyezni. Ez, ha látni fogja, hogy az ország rendei egyesültek, könnyebben rábíráható leendő, hogy feltételeiket az adó és hódolat iránt elfogadja. Nem tehetnek ennél fogva jobbat, mint ha egy,

saját országukban létező keresztény fő alatt egyesülnek. Még azon esetre is, ha a császár és Ferdinánd elég erős lesz Magyarországot a töröktől megszabadítani, hasznosabb lesz reájok nézve, hogy akkoron is egyesülve legyenek és együtt hódoljanak Ferdinándnak.“⁷

A programban csak az egységen van a hangsúly. Nem irányul sem Ferdinánd, de még kevésbé a török ellen.

Nyilván az volt az elgondolás, hogy a tervet csak a török hozzájárulásával és jóváhagyása mellett kell és lehet végrehajtani.

A barát erre is megtette a szükséges lépéseket. A konstantinápolyi francia követ támogatását is megszerezte.

A terv végül konkrét formát öltött. Kilenc tekintélyes magyar főúr — köztük Báthory Endre, Drágfy Gáspár, Perényi Péter özvegye, Székely Klára — bizalmas összejegyzésben Fráter György és társai írásba foglalták „az egyesült rendek“-nek azt a javaslatát —: ruházza a szultán az egész országot János Zsigmondra, aki birtokállományának kiterjesztéséért eddigi adóját évi tizenkétezer arannyal felemelné.⁸

A javaslatról szóló, kellőképpen aláírt okmányt a francia követ útján terjesztették elő a portán.

2.

Mire az okmány Konstantinápolyba kerülhetett, már ott volt Ferdinánd megbízottja: Ugrinovich, akit 1546 tavaszán azért indítottak útnak,⁹ hogy addig is tartsa az összeköttetést a portával, amíg Veltwyck Gáspár a múlt év novemberében abbahagyott tárgyalások folytatására megérkezik.

A türelmetlen Ferdinánd szerette volna mielőbb tető alatt látni a békét.

Ebben ezúttal találkozott a szultán és a Habsburg-fivérek érdeke. A császárt lefoglalták a protestáns fejedelmek ellen elhatározott háború utolsó előkészületei, keleten a per-

za bonyodalmak fenyegették a szultánt. Minden egyébtől eltekintve a portának most fontosabb volt, hogy a császárral kössön békét, mint az, hogy újabb egyenetlenségnek nyisson utat a Duna völgyében. Aztán meg Konstantinápolyban is tisztában voltak azzal, hogy mennyivel könnyebben lehet kordában tartani a kétfelé szakadt magyarságot, mint ha egységes ország áll az elfoglalt területekkel szemben.

Fráter György ajánlata különben is gyanús lehetett a portán. A váradi egység és a gyalui compositio óta alaposan megrendült a bizalom az ú. n. nemzeti párt és mindenkori vezetőivel szemben. Vajjon nem azért akarja-e a barát egyesíteni az országot, hogy aztán annál könnyebben átjátssza Ferdinánd kezére? A portán már nem tudtak bízni ebben a hol ide, hol oda ingadozó politikában — Veltwyck megmondta miért.

A franciák ugyan szívesen törtek volna borsot a császár orra alá, de ez nem volt az a pillanat, amikor — szemben azzal, amit vállaltak — Fráter György tervének támogatásával nyíltan előállhattak volna.

A császáriakkal megkezdődött tárgyalások sodrában úgy merült el Fráter György ajánlata, mint papírcsónak olyan hullámokban, amit valóságos hajók vernek.

Talán csak a gyanú maradt meg, amit az ajánlat kellett. A porta szeme kinyílt a nyújtózó Erdélyre. Jó lesz a sarkára nézni és rövidebb pórázon tartani, nehogy éppen olyankor szabaduljon el, amikor legkellemetlenebb volna.

1546-ban vetett a török először szemet a János Zsigmond országához tartozó Temesvárra, Becskerekre és Becsére. Jellemző, hogy a portán éppen a francia követet kérték fel arra, vigye keresztül, hogy János Zsigmondék átadják Becse várát.

A török hatalom beleharapott a megmozduló Erdélybe. Mindez talán más lett volna, ha Fráter György és kilenc Ferdinánd-párti magyar főúr nem egy titkos konventikulum

eredményeként, a francia követ közvetítésével *kéri* az ország megmaradt részeinek egyesítését, hanem vállalva a netalán szükséges vér- és pénzáldozatot s kihasználva a kedvező pillanatot, erőhatalommal próbálja meg az egyesítést. Tulajdonképpen nem is kellett volna ehhez különös áldozatkészség. Csak bátorság és helytállás, hogy a Ferdinánd-párti főurak nyíltan mondják fel a hűséget a római királynak és csatlakozzanak János Zsigmond országához.

Ha ezt a kockázatot sem merték vállalni, vagy ha úgy ítélték meg a helyzetet és a rendelkezésükre álló erőket, hogy Ferdinánd fegyveres kényszerével szemben — feltéve, hogy erre egyáltalán sor kerül — úgyis alulmaradnának — akkor jobb lett volna, ha semmit sem tesznek.

Csak szakadékok felé vezet minden olyan elhatározás, amelynél hiányzik az egyensúly a cél, a lehetőségek és az eszközök között. Aki gyenge vagy sebesült, jobban teszi, ha nyugodtan marad. Nem mozog túl sokat, nem ágaskodik, nem hívja fel magára a figyelmet, hanem átmeneti vagy állandó gyengeségének és kicsiségének keretei között marad.

Erő az is, ha tudjuk, hogy gyengék vagyunk és e szerint élünk.

A császár 1546. július 16-án állította ki Veltwyck részére a portai tárgyalásokhoz szükséges meghatalmazást. A szultánhoz intézett levél szövege szerint fivére rendelkezésére bocsátja a követet, de saját nevében is fölhatalmazza, hogy „az ügyeket jó végre vigye“. A „kölcsonös békét“ csak éppen megemlíti, a tárgyalások tulajdonképeni céljaként a „magyar királyság határai körül támadt kontraverzia“ rendezése szerepel. Ebben és „a szultán és Ferdinánd között keletkezett ellenségeskedés“ kiegyenlítésénél a császár — mint írja — szívesen közreműködik s kiemeli, hogy tudomása szerint ugyanezt akarja a francia király is.

A közvetlen barátkozás úgy látszik mégsem ízllett valamely nagyon a császárnak!

Ferdinánd nem volt ilyen kényes.

Mint hogy az 1546 júliusában a Hessen és Szászország ellen megindult hadjárat bevezető szakaszában a protestáns fejedelmek kerekedtek fölül s a császár védekezésre szorult — a portán eleinte halogatták a tárgyalásokat. Minden előnyt ki akartak használni.

Amint novemberben a sikeres védekezésből a támadásba ment át a császár, újra megnyílt a portai urak füle.

Most már el lehetett mondani Ferdinánd ajánlatát. A római király ragaszkodott Török Bálint és Perényi Péter birtokaihoz, inkább az adó felemelését vállalta.

Közben a francia diplomácia ráébredt arra, milyen visszás az, hogy éppen a francia király közvetít békét a nyugaton elfoglalt császár és a szultán között. Ferenc agyában újabb háborús tervek rajzoltak a császár ellen. De ezúttal a szultán nem állt kötélnek. 1546 júliusában meghalt Barbarossa, aki mindig könnyen kapható volt arra, hogy kibontsa a török flotta vitorlát a császárt szolgáló Doriák ellen.

A francia király 1547. március 31-én bekövetkezett halála döntő lökést adott a béke ügyének.

A halál híre megijesztette a portát. Külön futárt küldtek Franciaországba, hogy megismerjék, hogyan gondolkodik az új király. De még mielőtt észleleteiről jelenthetett volna, 1547. június 19-én megkötötték a békét. Két hónappal a császár mühlbergi döntő győzelme (1547. április 24.) után és különösképp pontosan ugyanazon a napon, amikor Fülöp hesseni tartománygróf megadta magát a császárnak.

A protestáns fejedelmek ellen megindított háború véget ért. A szultán valószínűleg már akkor elhatározta, hogy a jövő évben ismét megindul a perzsák ellen.

A békében Ferdinánd évi harmincezer arany adót vállalt a kezén hagyott magyarországi részekért. Mint Huber megállapítja „Ausztria a szultán tributariusává lett“.¹⁰

A szultán levele szerint az adó azokért a területekért jár, amelyek Magyarországhoz tartoznak ugyan, de keresztények kezén vannak. „Az ő birtokában marad az az általa meghódított és hatalma alatt álló terület, amelyben helyőrségeket tart.“

A békét a portán külön megborsozták a császárhoz intézett levél szövegezésével. Azt írták ebben a levélben, hogy a császár békét kért követe útján s a szultán „mérhetetlen kegyelméből“ megadta.

A békébe belefoglalták a császárt, a pápát, a francia királyt és a velencei köztársaságot.

Veltwyck még a tárgyalások első szakaszában megpróbálta János Zsigmond országát is belefoglalni. A szultán ezt már akkor visszautasította. Csak annyit sikerült elérni, hogy a szultán levelet küldött Izabella királynének, amelyben a császár és a francia király kérésére hivatkozva arról biztosította, hogy országától nem fogja megfosztani, ha esküjét nem szegi meg.¹²

A békét három hónap alatt kellett megerősíteni. Ez is megtörtént. A császár és a római király ratifikációs iratai 1547. szeptember vége előtt már Konstantinápolyban voltak.

Október 10-én fogadta a szultán kihallgatáson a császári követet —: Justi de Argentot és Malvezzit, aki egyébként Ferdinánd állandó megbízottjaként azután is Konstantinápolyban maradt.

A búcsúzásnál a nagyvezér ezt mondta nekik. „Rajtak áll, hogy meghazudtoljátok a franciákat, akik azt állítják — „ez a béke nem tart sokáig“. „Fráter Györgyben pedig ne bízzék a király és írja meg, ha a szultán ellen irányuló leveleket kap tőle.“¹³

A nagyvezér még a tárgyalások idején azt mondta Veltwycknek, hogy a szultán meg akarta büntetni azokat a magyar urakat, akik évi adót ígértek neki, ha védelmébe fogadja őket.¹⁴

Valószínűleg Báthory Endrére és társaira célzott ezzel, akik Fráter György tanácsára az „egyesült rendek“ nevében felajánlkoztak a szultánnak.

Igy fordult a szultán és Ferdinánd békéjének éle a megbontott magyarság ellen. Most már kölcsönös megállapodással védték, ki-ki a maga birtokállományát mindenkivel szemben, aki megpróbálná a magyarságot újra összefogni.

3.

A béke még nem volt megkötve, még csak 1546-ot írtak, amikor Fráter György ráeszmélt, hogy az ország egyesítésének tervével nem jó helyen kopogtatott. Mint annyian teszik hasonló esetben —: a hibát azzal akarta korrigálni, hogy most a második oldalra fordult. A javítás szándéka legtöbbször csak ront a megesezt hibán.

Az öregedő barát nyilván nem látott már mást, mint azt a célt, amely egész életében előtte lebegett s amelynek a megvalósítása most kisiklott a kezéből. Futott a cél után a nélkül, hogy a helyzetre, az adott körülményekre, a rendelkezésre álló eszközökre gondolt volna.

Mondottuk, hogy a porta 1546-ban elkezdte Temesvár, Becskerék és Becse várát követelni. A tiszai átjárót délen Becse védte. A török kézen levő Szeged megerősítése és a tiszai vár átadására támasztott igény azt mutatta, hogy a szultánnak tervei vannak János Zsigmond országával.

Malvezzi már az előző évben úgy látta, hogy a szultán alighanem pasalikot akar csinálni a Tiszántúli részekből. Az ilyen vélekedések — persze lehettek riasztásnak is szánva — rendszerint nem maradtak titokban.

Veltwyck sem volt még 1546-ban tisztában azzal, vajjon a szultán Perzsia avagy Erdély ellen fog-e támadni.

Nemcsak az egység hajszolása, de a védekezés is arra indította a barátot, hogy megint Ferdinánd embereivel ke-

ressen érintkezést. Ennek a politikának már kijárt útjai voltak, könnyen erre a szokott vágányra csúszott a megoldást kereső tervezgetés.

Más bajok is voltak. 1546 őszén váratlanul a barát belső helyzete is megromlott. A tyúkeszű, csél-csap királynét, aki ma ezt, holnap azt kívánta s valójában nem akart mást, mint gondtalanul jól élni, könnyű volt arra rávenni, hogy Fráter Györgyöt elrágalmazza a portán és erdélyi ellenségeit felbátorítsa az ellenállásra.

Az év őszén Kolozsvárt tartott országgyűlésen összefogtak a barát irígycsei s a gyűlés úgy határozott, hogy a kincstartó köteles beszámolni az állami jövedelmekről s állásában csak akkor maradhat meg, ha számadását a királyné helyesen találja.

E felett az alkalmatlan mozgolódás felett ugyan úrrá lett a barát esze és ügyessége, de ez az eset leckét adott neki abból, milyen nehéz olyanokkal együtt kormányozni, akik csak a maguk érdekét nézik s csak addig látnak, amíg az orruk ér.

A következő évben megjött a szultánnal kötött béke híre, amit lehetett úgy is értelmezni, hogy a császár szabadkezet adott a töröknek a Tiszántúli részekre.

Valóban —: mind sürgetőbb lett a parancs Becse átadására.¹⁵

Sem a császár, sem Ferdinánd nem kérdezte meg a magyar rendeket (értve ez alatt azokat, akik hívek maradtak hozzá), vajjon kell-e nekik a törökkel kötött béke.

A magyar országtanács három nappal a császári ratifikáció kelte után előterjesztést tett a császárhoz és Ferdinándhoz, hogy ne erősítse meg a békekötést, amit az egész országban nagy elégtelenséggel fogadtak.

„Az eddigi hosszabb fegyverszünetek — írták — mindig nagy kárára voltak az országnak. Mert a török a béke ürügye alatt csak oda törekszik, hogy míg a magyarok

fegyverüket leteszik, lassanként annál könnyebb szerrel hatalmába ejtse az országot. A nemzet bátorságát és erélyét a húszévi balszerencse sem törte meg s most sem kíván az mást, mint hogy a császár és a király egyesült ereje által támogatva komoly harcban szabadítsa meg magát a török zsarnokság alól.“¹⁶

Kétségtelen, hogy Fráter György tudott erről az állásfoglalásról. Arról is, hogy Ferdinánd magyar hívei követeket készülnék küldeni a császárhoz és Ferdinándhoz: tegye magáévá a magyar országtanács javaslatát.

A barát elhatározta, hogy ebben a követküldésben a Tiszántúli ország rendjei is vegyenek részt. Az 1547 novemberében Gyulafehérvárt tartott országgyűlés ebben az értelemben foglalt állást.¹⁷

A kiküldött követek írást vittek magukkal az Augsburgban tartózkodó császárhoz. A levél szerint „Erdély rendei is félnek, hogy a békéből Magyarország végromlása fog következni. Mert semmi béke sem lehetséges oly ellenséggel, ki nem csak mint elébb, meghódolásukat kívánja, hanem életök ellen is agyarkodik. Ki miután elébb adóval is megelegetett, most mind több és több várat követel, mind újabb alkalmat keres romlásunkra. Ne engedje tehát a császár a sürgető szükségnek és saját hadi készülségének ezen alkalmas idejét (a császár már túl volt a protestáns fejedelmek elleni háborún!) elosonni a nélkül, hogy Magyarország megszabadítását megkísérelné, miáltal nevének örök dicsőséget, a szomszéd birodalmi tartományoknak erős védőbástyát szerezhet. Magyarország, ha egy fő alatt egyesül, a gazdagságnak oly bőséges forrásaival bír, hogy Mátyás királynak, ki annyi háborút viselt, oly hatalmas seregeket tartott, annyi templomot és középületet emelt s gazdagon felékesített, mind ezekre egyedül Erdély elég aranyat és ezüstöt szolgáltatott. E fölött, a tartomány meghághatatlan havassokkal lévén körülövezve, szoros utáiban kisebb fegyver-

erővel is megvédhető. De ha egyszer elveszett, nem leszen könnyen visszafoglalható... De mivel a becsület és hűség nem engedi, hogy a királynétól és ártatlan fiától elszakadjunk, azért a királynéval együtt kérjük felségedet: méltóztassék ő fenségeikről a szerződések szerint intézkedni“.

Fráter György követei ezzel a kéréssel csatlakoztak az 1548. februárban Nagyszombatban tartott gyűléséből küldött követek előterjesztéséhez.

A nemzet állásfoglalása egységes volt.

A császár és vele együtt a római király azt válaszolta a követeknek, hogy a békekötés megerősítse már megtörtént s a keresztény fejedelmek kötelességével nem lehet összeegyeztetni azt, hogy lekötött szavukat megszegjék. Ők nem adhatnak okot arra, hogy az annyi bajjal öt évre megkötött békét a török felmondja.¹⁸

Ez volt az elvi válasz. Ferdinánd azonban egyebet is írt. Arra szólította fel Fráter Györgyöt és Izabellát, hogy a királynéval és fiával kötendő egyezség ügyében küldjenek *azonnal* követeket Augsburgba, akik a lengyel király követeinek részvételével és a császár közbenjárása mellett a kártalanítás ügyét elintézhetik.

Valahogyan mégis bele akart harapni a felkínált almába. Mintna Izabella és fia kártalanítását el lehetett volna választani a Tiszántúli részek védelmétől! Az ország védelme és fenntartása volt a lényeg, az özvegy és az árva kártalanítása csak a hatalom átruházásából folyó járulék.

Megmondta ezt világosan a barát a császárhoz intézett egyik levelében. „Régtől fogva jól tudtam, írta, hogy a királyfi ügyét nem tehetem elébe az ország üdvének. Bármennyire akartam is előmozdítani a gyermek érdekét, ezt sohasem választottam el az állam javától s még kevésbé kerestem megoldást az állam rovására.“¹⁹

Ennek az elvnek a tulsó oldalon is irányadónak kellett volna lennie.

Fráter György 1548. június 5-én azt válaszolta Ferdinándnak, hogy a követeket a királyné nevében is elindítja — de valójában nem tett semmit. Kétségtelenül látta az olyan eljárás fonákját, amely csak könnyebb végén kereste a megoldást.

De azért ő sem hagyta abba a dolgot. Az 1548 elején komolyan megindult perzsa hadjárat úgy látszik arra indította, hogy tovább üsse a vasat.

Ahhoz a Wese Jánoshoz fordult, kivel annakidején együtt hozták tető alá a váradi egyességet. (Most constanzi püspök volt.) Közvetítését kérte a császárhoz. Mindenképen közvetlenül a császár elé szerte volna juttatni az ügyet. Ugyanezzel a céllal Rómába küldte Verancsicsot, hogy a pápa közbenjárását kérje.²⁰

Mire a levél Constanz-ba érkezett, Wese János nem élt többé. A Tridentben megnyitott, de Bolognába áthelyezett zsinat bonyodalmi miatt pedig annyira megromlott a viszony a pápa és a császár között, hogy a pápa közbenjárására sem lehetett számítani.

A Wese Jánosnak szánt levél azonban a pfalzi választófejedelem kezébe került, aki Fráter György kérésére végül is vállalta a közvetítést.²¹ A dolognak mégsem lett fogantaja. A császár érdeklődését nem sikerült felkelteni.

Az 1548. október 18-án Pozsonyban összeült országgyűlésen Ferdinánd is megjelent. Az országgyűlésre Fráter György, a Tiszántúli ország rendei, a királyné is a maga nevében, ismét követeket küldtek.²²

A követek előadták, hogy „a legközelebb mult időken három országgyűlés foglalkozott az ország (János Zsigmond országáról van szó!) fennmaradásának ügyével. Mindegyiken úgy határoztak: megkéri Ő felségét, vegye pártfogása alá országukat. Ez eddig a pusztításoktól ment maradván, sőt a meghódolt részekből kivándorlott számos népet is kebelében felvévén, oly népessé lett, hogy szükség

idején százezernyi hadat is kiállíthat lovasok- és gyalogosokban a török ellen. Kéri a királyt, gondoskodjék ezen, minden tekintetben oly fontos országról, nehogy a magyar koronától elszakadván, végre is török kézre kerüljön“.

Fráter György követei elsősorban azt a rossz érzést iparkodtak eloszlatni, amely Ferdinándban azért támadt, mert Augsburgba sohasem érkeztek meg az odainvitált biztosok. Most ők kérték a királyt, „jelölje ki megbízottait a János király halála óta történt hatalmaskodások, erőszakos foglalások és egyéb vitás kérdések elintézésére“.

A királyné követei útján azt adta elő, gondoskodjék Ferdinánd róla és fiáról atyailag, úgy ahogyan arról boldogult férjével, János királlyal megegyezett. A királyné tehát a maga részére a váradi egyesség végrehajtását kérte.

Ferdinánd november 20-án írásban válaszolt. A királynénak azt, hogy az ország egyesítésének ügye eddig sem rajta, hanem azon mult, hogy a királyné és atyja, Zsigmond király nem küldött követeket Augsburgba, miként elvégezve volt... Minthogy az ügy fontos, *haladék nélkül értekezni fog a császárral* s rajta lesz, hogy a dolgot valahára elintézhessék.

A rendek követeit arról biztosította, hogy legfőbb kötelességének tartja az ország védelméről gondoskodni. Megígérte, hogy vízkereszt napjáig a birtokosokat kinevezi.²³

Ez a válasz már határozottabb volt, mint a megelőző. De a dolog érdemében most is csak úgy hangzott, hogy az ország védelmének ügyében haladéktalanul értekezni fog a császárral.

Nyilván a perzsa harctérről érkezett ellentmondó hírek bátorították fel. A hadjárat nemcsak győzelmekből állt, a török sereget itt-ott a perzsák is alaposan megszorogatták. A szultán mindenesetre távol volt ahhoz, hogy beleszóljon abba, ami Magyarországon történik.

Ferdinánd mégis óvatos akart lenni. Szerette volna a Tiszántúli terület átvételét nyélbe ütni, de attól is félt, hogy a szultán a terjeszkedést nem fogja eltérni. Legszívesebben látta volna, ha sikerül a szultán hozzájárulását békésen kieszközölni.

Ilyen értelemben készült az utasítás a biztosok részére, akiknek az volt a kötelességük, hogy a szultán jóváhagyásának kieszközölését Fráter Györggyel is megbeszéljék.

Valószínűleg ez a „szeretném is — nem is“ húzódozás okozta, hogy Salm Miklós, Ferdinánd megbízottja végre is csak 1549. szeptember 8-án ült össze Fráter Györggyel Nyírbátorban. Az, hogy a Salm mellett kinevezett biztosok közül hol az egyik betegedett meg, hol a másiknak támadt egyéb dolga, nem lehet magyarázat erre a hosszú késedelemre.

A római király közel egy évet haszontalanul elvesztetett, s mire megbízottai hozzáláttak a dologhoz, a szultán a diadalmas perzsa hadjáratból már visszatérőben volt. 1549. december 21-én újból bevonult Konstantinápolyba és átvette a birodalom ügyeinek legfőbb intézését.

Hogy Nyírbátorban Fráter György és Salm Miklós mire jutottak, az nincsen tisztázva. Huber szerint²⁴ arra nincsen adat, hogy valamiben formálisan megállapodtak vagy éppen egyezséget kötöttek volna. Fráter György egy későbbi, 1551. február 4-én Ferdinándhoz intézett levele legalább is nem ezt bizonyítja.²⁵ Valószínűleg csupán annyi történt, hogy Ferdinánd megbízottai a váradi egyességben kikötött Zápolya birtokok helyett az Oppelni és a Ratibori hercegséget ajánlották kárpótlásul János Zsigmond részére.

Mint Báthory Endrének Nádasdyhoz intézett leveléből tudjuk, Fráter György nem hallgatta el a biztosok előtt, hogy a tiszántúli és erdélyi területek átvétele nem lesz könnyű dolog. Számolni kell azzal, hogy Petrovics az átadást minden erejével ellenezni fogja, a királynét is „csökö-

nyössé teendi“ és az ellenálláshoz a porta segítségét is megszerzi. *Erős hadseregre* lesz tehát szükség; mihelyt a királyi sereg Erdély szélére érkezik, ő (Fráter György) azonnal átadja az országot.¹⁶

Ferdinánd oldalán éppen az „erős hadsereg“ hiányzott. Nem csoda, ha a király tovább aggodalmaskodott. Most jóval több oka volt erre, mint egy év előtt. Szerette volna ugyan kihasználni a csábító lehetőséget, de sem a szultánnal, sem a császárral szemben nem akart felelősséget vállalni azért, hogy ő szolgáltasson okot a törökkel létesített békés állapot felborítására.

1550. január 8-án megíratta Fráter Györgynek, hogy a további lépéseket felfüggeszti addig, amíg a kérdést az augsburgi birodalmi gyűlésre érkező császárral meg nem beszélheti. Mert ha a török a béke megsértését látja a tiszántúli részek átvételében, előre tudni akarja, milyen segítségre számíthat a császártól.²⁷ Ez dicséretes óvatosság volt, de ezen kellett volna kezdeni. A gyáva kézzel megfogott dolognak soha sincsen jó vége.

4.

Közben a portán is tudomásul vették, hogy a Tiszántúl készül valami. Az értesülések megszerzéséhez nem is kellett különösebb fáradság. Izabella királyné és Petrovics árulták be Fráter Györgyöt Konstantinápolyban.

A vádak ellenőrzésével a portán Mahmud csaszt bízta meg, aki a perzsa hadjárat győzelmes befejezéséről szóló notifikációt 1550 márciusában Bécsbe vitte.

A bécsi németből törökké lett Mahmudnak (anyja és rokonai még Bécsben éltek) könnyű volt kitudni a valóságot. Maga Ferdinánd erősítette meg előtte, hogy tárgyalások folynak a baráttal. Közömbös, hogy elszólásból tette, avagy szándékosan.

A portán erre elhatározták, hogy megfosztják Fráter Györgyöt attól a hatalomtól, amellyel szerintük visszaélt.

A Bécsben járt Mahmud csasz kapott utasítást arra: közölje a rendekkel, hogy „annak okáért küldött engemet a császár (ez alatt a szultánt kell érteni) az ő parancsolatjában az felségös királné asszonyhoz és János király fiához tühozzátok mindnyájan urak, hogy megértsetek az ő parancsolatját és hogy köztetek ne tartsátok, de valamiképen lehet annak vagy fejét vegyétek vagy elevenen az király fia kezébe adjátok, hogy ilyen latorért az ország el ne vesszen“.

A gyalázatos Petrovics Péter vállalta az utasítás végrehajtását. De nem egyedül. A budai basa, a moldvai és havasalföldi vajda segítségét kérte. Ellenszolgáltatásul megígérte, hogy török kézre adja Becskereket és Becsét.

Fráter György sem maradt tétlen. Készen álló seregével Erdélyben termett és a tartomány szívében, a Küküllőmenti Ekemezőn tábort vert. Napról-napra szaporodó csapataival itt várta: melyik irányban csapjon le.

Most kellett volna Ferdinánd segítsége.

A bécsi titkos tanács is azt javasolta, hogy éppen mert Fráter György helyzete megingott, addig kell élni a lehetőséggel, amíg az ország kormánya még az ő kezében van.

Ferdinánd mégsem tudta magát elhatározni. Engedélyével a bécsi helytartótanács csak arra adott utasítást Salmnak: szállja meg Szolnokot s akadályozza meg, hogy a török — amint tervbe vette — ezen a fontos ponton megvethesse a lábát.

Petrovics rácaival és a királynéval a megerősített Gyulafehérvárba húzódott. A Maros völgyén a budai basa közeledett, az ojtózi szoroson a moldvai, a vöröstoronyi szoroson a havasalföldi vajda tört be. Gyulafehérvárnál kellett volna találkozniok.

Az ország túlnyomó többsége a barát mellett állt, akinek most is, mint mindig, a helyén volt az esze és a szíve.

Gyulafehérvárt ostrommal vette be és a királynét arra kényszerítette, ő maga kérje a török segélycsapatok visszahívását. Aztán gyorsan, több ügyességgel, mint erőpazarlással, egyenként visszaszorította azokat is, akik maguktól nem mentek. A veszedelmet elodázta, végleg elhárítani maga nem tudta.

„Erdély — írta 1550. október 23-án Enyedről Nádasdy Tamásnak — veszélyben van. Uraságod pedig jól tudja, milyen fontos Erdély birtoka. Ha ezt az országot megtartani óhajtjátok, legyen rá gondotok, nehogy a török kezére jusson.“²⁸

Salm és Báthory Endre útján már korábban arra kérte Ferdinándot, hogy az ismert feltételek elfogadásával vegye át Erdély védelmét, amíg még lehet.

Azzal az ígérettel megint hamar készen volt Ferdinánd, hogy a feltételeket meg fogja tartani, de a kért segítségnek most egyszerre ő szabott új feltételt. Adja át a barát Kassa városát és ezzel mutassa meg hűségét.²⁹

Vajjon ezzel a válasszal csak időt akart nyerni, vagy meg akarta zsarolni a barátot végső szorongatottságában?

Az elhatározáshoz a császár hozzájárulására volt szükség és a császár csak novemberben érkezett Augsburgba.

Végre eléje lehetett terjeszteni a kérdést. Az eredmény: a két fivér első komoly összeütközése.

A császár végleges és szilárd békét akart teremteni Németországban. A dacoló Magdeburg még útjában állt ennek a kívánságnak. Azzal tisztában volt, hogy kétfelé egyszerre, a belső rendcsinálásra és a Tiszántúl megszerzésére, nem kaphat segítséget a német rendektől. Jogosan kételkedett abban, vajjon egyáltalában hajlandók-e a rendek Ferdinánd birtokállományának gyarapításáért harcolni a törökkel, amely a birodalom érdekeit most egy-

általában nem fenyegette. Vélhetőleg arra is gondolt, hogy a gyenge és elégtelen segítség könnyen megindíthatja a török lavinát.

Mindez józan és becsületes volt. A magára hagyott Erdély majd csak megtalálta volna a helyes védekezés módját, úgy, ahogyan később eljutott erre az útra még a gyenge János Zsigmond alatt.

Ferdinánd sok ingadozás és tétovázás után nem tudott ellenállni a kísértésnek. Olyan könnyű volt ösztönzést találni abban, hogy egy gazdag és népes országot tart meg a kereszténységnek.

November 20-án játszódtott le a két fivér között a nagy összeszólalkozás. A császár hallani sem akart Ferdinánd kívánságának teljesítéséről. De a fivér, aki eddig mindig majdnem alázatosan engedelmes volt, most csökönyösen kitarzott a maga „igaza“ mellett. Utóbb papírra tette érveit, mint az olyan ember, akibe belefojtották a szót. Ez a levél elárulja a római király egész gondolkozásmódját. Azt, hogy mi volt számára fontos.

Abból az írásból,³⁰ amelyben Ferdinánd újból megmondta a maga igazát és abból a levélből,³¹ amelyben Károly Máriának elpanaszkodott, nagyjából rekonstruálni lehet a két fivér elkeseredett vitáját.

Ferdinánd azt próbálta megértetni a császárral, mit ér Erdély Magyarországnak és az egész kereszténységnek. Beszért neki az onnan befolyó jövedelmekről, az ezüstről, aranyról, sóról és egyéb ásványokról, amelyek értéke nagyobb, mint mindaz együttvéve, amit Magyarország többi részei szolgáltatnak. A Magyarországból kivitt lovak legnagyobb része is innen kerül ki. Erdély a maga védelmére negyvenezer, a határokon túl, Magyarország megsegítésére pedig tizenhat-húsz ezer fegyverest tud állítani. Beszért a tartomány birtokához fűződő „egyéb nagy és fontos érdekekről“. Elsősorban arról, hogy „Erdélyből könnyebb

Magyarországot elfoglalni, mint viszont" (vajjon kitől kaphatta ezt az érvet?).³²

A törökkel kötött fegyverszünet úgyis lejár a jövő júniustól számított egy év múlva (1552. júniusban), de lehet, hogy a törökök már előbb megszegik. A császárnak az a kötelessége, hogy fegyverrel védje meg a kereszténységet nemcsak az eretnekek, de elsősorban a hitetlenek ellen. Lám, a császár arra nem sajnálja a vért és a pénzt, hogy Doria flottája Tuniszban, Barbarossa utódjától, Draguttól, elvegye Mehediát. Magyarország után a török támadás vonalában a birodalom következik s ha Magyarország el-esik, a birodalmat sem lehet megvédeni. Ezért kötelessége az Istennel, az egész világgal, valamennyi alattvalójával s különösen a magyarországiakkal szemben, hogy a török elleni védekezés ügyét a birodalmi gyűlés elé terjessze. Ha nem tenné, vétkeznék becsülete és jóhírneve ellen. Ha aztán kérését nem teljesítik, legalább ő (Ferdinánd) mentesül a felelősség alól Isten, a világ és alattvalói előtt.

A császár azt mondta Ferdinándnak, hogy „olyanokon aggodalmaskodik, amit maga sem akar végrehajtani“. Úgy látszik, arra is célozhatott, hogy csak a maga hasznáért: a területi nyereség és a nagyobb jövedelem kedvéért erőszakolja a török hadjárat ügyét. Ferdinánd levelében azt válaszolta erre, hogy „amíg az ország keresztények kezében volt, mint amilyen a királyné és a barát, semmi nehézséget nem okoztam s nem sürgettem, hogy birtokomba kerüljön; szívesen szenvedtem és elhallgattam sérelmeimet, csak azért, nehogy okot adjak a háborúra vagy a nyugtalan-ságra és hogy a keresztény vért kíméljem. Nem kívántam és nem kívánom most sem, szívesen hagynám őket útjukra, de éppen most ütött az órája annak, amikor a török ki akarja terjeszteni hatalmát erre az országra, sok keresztény lakójára és minden javaira, keresztény vallásunk nagy kárára. Isten elleni vétség ez, veszte minden királyságom-

nak és országomnak, olyan teher lelkiismeretemen és olyan csorbulása hírnevemnek, hogy nem látok lehetőséget sem a hallgatásra, sem arra, hogy elmulasszam ezt az alkalmat. Ezért az ügyet igen is a birodalmi rendek elé terjesztem.“

Ebben az emfatikus védekezésben a király nyilván nem volt egészen őszinte.

Az a legfurcsább a dologban, hogy valójában nem is a török elleni hadjárat volt a két fivér összezördülésének oka, csak alkalom arra, hogy kirobbanjon az a latens ellentét, mely a császári méltóság utódlásának kérdésében már korábban keletkezett köztük.

Károly, Ferdinánd után, a maga fiának: Fülöpnek szánta a császári trónt; ami azt jelentette, hogy Ferdinánd fia, Miksa, elesik ettől a méltóságtól. Erről folytak közöttük kínos tárgyalások. Ferdinánd már beleélte magát abba, hogy a császárság az ő ágára száll, de ebben, úgy látszik, nem mert bátyjával szembeszállni. A felgyülemlett keserűség éppen a magyar kérdéssel talált magának utat.

A császár tisztában volt ezzel. A török elleni segély erőszakolásában nem látott mást, mint manővert annak a császári előterjesztésnek az elgáncsolására, amelyben Károly a schmalkaldeni háború végleges felszámolására, különösen Magdeburg ellenállásának megtörésére kért támogatást a birodalmi rendektől. „Ezért terjeszt Ferdinánd Magyarországról céljainak megfelelő híreket, ezért keres alkalmat arra, hogy zavart keltsen Magyarország felől, valószínűleg azoknak a rábeszélésére, akik ebből személyes hasznot húznak, bármibe kerüljön is a köznek“³³ — írja a császár nővérének.

Az 1550. december 16-án a birodalmi rendekhez intézett előterjesztés végül is olyan értelemben készült, hogy ha a törökök megszegik a fegyverszünetet, vagy megtámadják Erdélyt, akkor a rendek a védekezés módjáról tanácskozni fognak.³⁴

1551. január 20-ára a barát országgyűlést hívott össze Váradra, amelyen bejelentette, hogy sem a királyné, sem ő nem tudja megmenteni az országot, „ha nem akarnak valamennyien Petroviccsal törökké lenni, akkor más urat kell keresniök“.

Február 3-án a Várad melletti Diószegen újra összeülnek Fráter György és Ferdinánd emberei: Báthory Endre és Teufel Erasmus. Ismét átbeszélük az ország átadásának feltételeit —: Izabella és János Zsigmond kártalanítása mellett elsősorban azt, hogy a király mielőbb olyan hadsereget küldjön, amely erejével és felkészültségével visszariassa a törököt és a betörésre készülő moldvai és havasalföldi vajdákat. A seregnek meg kell előznie a törököt s jókarba kell helyezni a várakat, mielőtt az ellenség jön. A dolog sürgősségére a barát különös hangsúlyt tesz, „ő maga öreg és beteges, ennyi ellenséggel már nem tud szembezállni“.

A Báthory Endrére bízott figyelmeztetéssel sem elégszik meg. Február 4-én maga fordul Ferdinándhoz s újból arra kéri, ne halassa a dolgot, amelytől királyi méltósága és a kereszténység üdve függ, vegye tekintetbe a napról-napra fokozódó veszélyeket és cselekedjék haladéktalanul.

Ferdinánd mégis — újabb sürgetések után — csak március 30-án írja alá a felhatalmazást a végleges megállapodás létesítésére kiküldött biztosok részére. De ebben megint azt köti ki, hogy ha a királynét nem lehetne rábírní arra, hogy békés úton adja át az országot, akkor a biztosok megelégedhetnek azzal az ígérettel is, hogy a királyné ezentúl nyugodtan marad, nem akarja Fráter György hatalmát és tekintélyét csorbítani, a törököt nem hívja be s várakat nem ad át neki.³⁸

Szemmel láthatóan fázott a fegyveres vállalkozástól.

Amilyen indulatos és hangos volt a császárral szemben, olyan aggodalmas és tétovázó lett, amikor a nagy garral hirdetett „kötelesség“ teljesítéséről volt szó. Úgy látszik,

mégis csak a mérgét öntötte ki, amikor a császárral ellenkezett.

Újabb unszolásra csupán április 27-én nevezte ki az Erdélybe küldendő sereg vezérét Castaldo János személyében. Mindössze háromezer spanyol zsoldost, a gróf Arco testvérek vezetése alatt állott tiroli ezredet, ötszáz sziléziai nehéz lovast és egy ezred könnyű lovasságot rendelt alája.

Május eleje lett, mire a sereg végre tábort ütött Eger-nél, hogy szükség esetén rendelkezésre álljon. Ugyanakkor Debrecen közelébe érkeztek Losonczy István magyar csapatai.

Közben megint fordult a helyzet Erdélyben.

Március első napjaiban üzenet érkezett a portáról, hogy a szultán ötvenezer arany adó és Becse várának átadása ellenében János fiára ruházza „a dunántúli területet és a Duna—Tisza közének felét, amit kértetek“.

A királyné persze rögtön kapott az ajánlaton.

Most megint hallani sem akart a Ferdinánddal előkészített kiegyezésről, amit nemrég még ő sürgetett legjobban. A török ígéret másokat is melléje állított. Fráter György csak gyors fellépéssel tudta a mozgalomnak útját állni.

Valóságos bolondok háza volt ez. Nem csoda, ha Fráter György fejében is összekuszálódott a teendők logikus rendje. Csak szabadulni mielőbb a királynétől, akinek a személye körül minduntalan megújulnak a zavarok és egyenetlenségek! *Ehhez* a maga csapataival együtt Castaldo serege is elég volt. A hadigépezet megindult és ezzel a kocka el volt vetve.

A királyné Szászsebesen július 19-én nyilván a fegyverek kényszere alatt járult hozzá a Ferdinánd biztosai és Fráter György között néhány napi alkudozás eredményeként létesített megegyezéshez.

Castaldo fegyvereinek árnyékában gyerekjáték volt a megegyezés végrehajtása.

A királyné újabb huzavonák után július 21-én átadta Castaldo kezébe a koronát s a többi koronázási jelvényt. Valamennyit azonnal Bécsbe szállították.

A július 27-re Kolozsvárra összehívott országgyűlés jóváhagyta a megegyezést s a nagyszámban megjelent tiszai és erdélyi rendek mindjárt hűséget fogadtak Ferdinándnak.

Petrovics Péter is meghajolt. A kezén volt bánsági várakat: Temesvárt, Lippát, Solymost, Becskereket, Becsét átadta a királyi csapatoknak a csereként biztosított munkácsi várért.

Augusztus 6-án a királyné a kis János Zsigmonddal, Petrovics Péterrel s más híveivel elhagyta Erdélyt és egyelőre Kassára ment.

A kérdésnek ezt a részét likvidálták.

b) *A gyengék nevét a porba írják*

Ferdinánd, mint mindig, most is a rövidebb végét szeretne volna fogni a dolognak. Az örök optimista azzal áltatta magát, hogy ha az ország átvétele símán megtörténik, majd csak hozzájárul ehhez a szultán is, ha szépen megkéri rá, s továbbra is biztosítja azt a portai adót, amit eddig János Zsigmond nevében fizettek a rendek.

Július 18-án arra utasította konstantinápolyi követét, Malvezzit: jelentse be a portán, hogy a királynéval kötött egyesség alapján az országot máris átvette. A szultánt sérteni nem akarja, ellenkezőleg a békét továbbra is fenntartja. Erdélyben a szultánnak eddig sem voltak hadai, a békét tehát nem érintheti az ország átvétele, amely a váradi egyesség értelmében különben is az övé. Mindazonáltal a János Zsigmond nevében eddig beszolgáltatott adót tőle is meg fogja kapni a porta.

A helyzet tökéletes félreismerésével a király megint a diplomáciára bízta a feladatot, amelynek megoldására fegyvereket ígért.

A szultán tüstént börtönbe dobatta a szerencsétlen követet, a romániai beglerbégnek pedig utasítást adott, induljon azonnal Erdélybe s verje ki onnan Ferdinánd seregeit.

Szokoli basa augusztus elején, körülbelül ugyanakkor, amikor Izabella és János Zsigmond elhagyta Erdélyt, erős sereggel és ötven ágyúval már Belgrádnál állott.

A havasalföldi és a moldvai vajdák is utasítást kaptak, támogassák minden erejükkel a beglerbég seregét.

Castaldo hatezer zsoldosa elég volt a királyné szesze-lyeivel, Petrovics áskálódásaival s egy-két erdélyi úr ellenállásával szemben. De mit jelentett a beglerbég nyolcvanezer főre emelkedett serege s a három felől támadó moldvai és havasalföldi segélycsapatok ellen?

Fráter Györgynek látnia kellett, hogy a tiszántúli ország sorsa odahullott e közé a két kiáltóan egyenlőtlen erő közé. A mérleget akkor sem lehetett volna helyrebillenteni, ha az ország minden erejével Castaldóhoz csatlakozik.

A barát ismét ahhoz a módszerhez folyamodott, amely már annyiszor segített rajta.

Most is megpróbálta a törököt ajándékokkal, szép szóval, a valóságos helyzet elferdítésével addig távoltartani, amíg Ferdinánd olyan sereget küld, amely a törökkel tényleg felveheti a küzdelmet.

Egyszerre megduzzadt a Bécsbe küldött levelek száma. Mindegyikben más és más szavakkal ugyanaz a kérés: küldjön a király segítséget, őrséget Temesvárra, siettesse a Castaldónak ígért megerősítést, amely Pallavicini örgróf vezetése alatt már útban volt Erdély felé. Gondolhatta-e, hogy Pallavicini nem segítséget, de az orgyilkos törét hozza magával?

Amikor látta, hogy Bécsből komoly erőkre nem számíthat, levelekkel ostromolta a pápát, a biborosok kollégiumát, a császárt.

Kölcsönt ajánlott Ferdinándnak, pénzt adott Castaldonak a fegyveresek zsoldjára, valóban egymaga az egész ország helyett minden elképzelhetőt megtett a veszély elhárítására.

Csak egy eszközhöz nem folyamodott. Erdély és a tiszántúli ország egész fegyverfogható népét legalább egyelőre nem akarta a zászlók alá hívni. Azt, úgy látszik, minden bölcsesége és éleslátása mellett sem tudta, hogy egyetlen ország sem találhat védelmet mások fegyverében és mások segítségében, hogy amikor az ország sorsa forog kockán — bármi volt is, ami felidézte a sorsot — az egész nemzetnek helyt kell állania, hogy a nemzet erejét nem pótolhatja semmiféle politikai akármilyen zsenialitása.

Nyilván azt szeretne volna, hogy az ország népe lehetőleg ne sodródjék bele az összeütköző erők küzdelmébe. Maradjon kívül a mérkőzésen, hogy aztán az eredményhez képest a maga érdekei szerint alakíthassa sorsát.

Végzetes okoskodás! Amelyik nemzet nem megy zárt sorokban és fegyverrel a kezében az életét fenyegető veszedelem elé, az rabszolgaként az ellenség lába alá kerül. És bármelyik kerekedik felül a szembenálló erők közül, az ilyen nemzet számára egyik is, másik is egyformán ellenség.

A nemzet sorsát eldöntő küzdelemből maga a nemzet nem maradhat ki. Minden kísérlet, amely ezt szeretné kimódolni, csak azzal az eredménnyel jár, hogy a nemzet fegyvertelenül és erőtlenül hull az elkövetkező veszedelmek elé.

A kicsiny praktikák és csel fogások útvesztőin át ne kövessük a barátot. Kétségbeesett mesterkedés volt ez, annak a célnak az érdekében —: távortartani az országtól a háború pusztításait, elkerülni azt, hogy Erdély földjén

ütközzenek össze az egyenlőtlen erők s velük odavesszen az ország.

Az öreg ember makacs optimizmusában még mindig kísértett a remény, hogy ha a király erői idejében meg szállják a várakat, elállják a szorosokat, akkor a török is visszariad a kockázatos támadástól. Hiszen az előző évben, egyedül a hazai erőkkel, ez már neki is sikerült.

De talán megfordulhatott a barát fejében az is, hogy ha a várt királyi seregek nem jönnek, akkor még mindig szabadulni lehet Castaldo csapataitól s a felbillent egyensúly helyreállításával ő marad az úr a tiszántúli országban.

Elméljében mindez nem lehetett egészen világos. Ne tulajdonítsunk senkinek több következetességet és nagyobb előrelátást, mint amilyenre az ember általában képes. Megváltoztathatatlan adottságok korlátai között botorkálunk. Minden lépésünket az a pillanatnyi helyzet determinálja, amelyből tovább szeretnénk jutni.

Így keresett a barát találékony eszének minden rugalmasságával kibúvót a veszett helyzetből. De a szálak, amelyeket font, lassan az ő nyaka körül hurkolódtak össze.

Ott állt mellette a Bécsből küldött condottieri, akinek idegen volt az ország, idegen a nép és szokásai, s aki gyanakodva nézte a barát veszedelmes játékát. Az értelmetlen embernek minden gyanús. Mentől jobban sikerült a játék, annál jobban nőtt Castaldo aggodalma. Saját serege gyengeségének tudatában attól félt, hogy a barát jóval nagyobb erejével könnyűszerrel végez vele.

Zsoldos volt, aki meg akarta szolgálni a bérét és mellette zsákmányt is keríteni, ha lehet.

Azt szeretne volna, hogy ő tehesse a király trónjának számolyára Erdélyt. Ne kelljen ezen az érdemen osztoznia a baráttal, akiről az a hír járta, hogy kincse töméntelen...

A sötét lélekben így kavargott félelem, gyanú, becsvágy és kapzsiság.

Az alattomos vádaskodás kormos lángja felcsapott egészen a bécsi udvarig. A condottieri mindenben óvatosan fedezni akarta magát —: a döntést rábízta a királyra.

S a király — örök szégyenére annak a koronának, amellyel fejét illették — 1551. július 20-án, tehát majdnem ugyanakkor, amikor a szászsebesi megegyezést aláírták, felhatalmazta a condottierit, hogy ha szükségesnek tartja, tegye el az útból a barátot. „Azzal, amit teszel, a mi akaratunkat hajtod végre“ (Nostram in eo executurus voluntatem“) — írta.³⁶

Egy októberben kelt írásában Ferdinánd még megerősítette ezt a felhatalmazást,³⁷ miután közben nem győzött a barátnak „bölcstanácsaiért“, „hasznos szolgálataiért“ és „beigazolt hűségéért“ hálálkodni.

Részben a barát mesterkedéseinek eredményeként a török hadműveletek csak lassan haladtak előre. Becsét és Becskereket elfoglalták ugyan, de Temesvár ostroma megakadt.

Közeledett a tél, a hadműveletek folytatását egyelőre abba kellett hagyni.

A szultán október 27-én kiadott parancsára a török sereg november közepén kezdte meg a visszavonulást. De ugyanakkor a budai basa utasítást kapott, hogy a beglerbég seregéhez csatlakozzék. Nyilvánvaló volt, hogy a háborúnak nincsen vége.

A barát — akit közben bíborossá nevezett ki a pápa (október 20-án kapta meg az insigniákat) — december 3-án azt írta a királynak, hogy most már az ő (Ferdinánd) elhatározásán fordul meg, vajjon a háborút folytatni akarja-e vagy sem.³⁸

De ha a folytatás mellett döntene, az Erdélybe küldött csapatokat okvetlenül fel kell frissíteni; miért is véleménye szerint szükséges lenne a magyar országgyűlést mielőbb összehívni. A királynak személyesen kellene megjelennie,

hogy a rendeket minél nagyobb áldozatkészségre indítsa. Az országgyűlést nem volna szabad halogatni, hogy az onnan kapott segítséggel Becse és Becskerek várát vissza lehessen foglalni, még amíg a tél tart s nem áll be az olvadás.

December 6-án még egyszer a lelkére kötötte a királynak, hogy az országgyűlés megtartását egyetlen nappal se halassza.³⁹

Fráter György már október 9-én általános hadfelkeltést hirdetett Erdélyben, majd összehívta az erdélyi rendeket Tordára, hogy az országgyűlésre kiküldendő követeket megválasszák. A tordai gyűlés után személyesen szándékozott a királyhoz menni.

Most már Fráter György is megértette, hogy mozgósítani kell az egész nemzet erejét.

Későn volt. Castaldo, aki seregével a hadjárat sorsán nem sokat tudott változtatni, a beállott szünetet s a török sereg elvonulását felhasználta arra, hogy végezzen a barátal. Megölette azt, akinek egyedül köszönhetette, hogy nyomorúságos seregét nem zúzta össze a török.

Az orgyilkosság részletei nem ebbe a tanulmányba valók, de örök tanulság marad a barát borzalmas vége és mindaz, ami utána következett.

A december 16-áról 17-ére virradó viharos éjszaka hajnalán, hitvány idegen bérencek példátlan gyávasággal szúrták le a hetvenéves aggastyánt, és holttestét meggyalázták. Az, aki mindenért felelős volt, hetven napig temetetlen hagyta, — mintha még halálában is félték volna hozzányúlni!

Asztalán ottmaradt nyitva a biblia, amelynek lapjait utolsó éjjelén forgatta. A betörött ablakon bejáró szél talán éppen arra az oldalra nyitott, ahol így szól az írás —: „a gyengék nevét a porba írják“⁴⁰ — és vérrel írják.

Éjszakai árnyak ezt súgták a barát megcsonkított fülébe. De ezek az árnyak nem róla beszéltek, nem az egyetlenről, aki erős volt és erős maradt, hanem a nemzetről, amelyik nem tudott egységes lenni; amely gyöngének bizonyult a nagy megpróbáltatás idején. Nagyjainak fontosabb volt a maguk hitvány érdeke.

Most, hogy ledőlt a nemzet egységének utolsó őre, Erdélyen is végigszárguldott a pusztítás, azon a földön, amely ettől eddig ment maradt.

A zsoldos vezér emlékérmét veretett a maga képmásával és ezt vésette rá: „Transylvania capta.”⁴¹

Fizetetlen katonái valóban úgy bántak az országgal, mint fegyverrel és nem orgyilokkal hódított, semmi kímélésre nem érdemes tartománnyal.

Raboltak, dúltak, gyujtogattak. Maga Castaldo bes-tiáknak nevezi őket.

Az országban felfordult minden. „Hiába vetik ki az adót, senki sem fizeti, hiába hívják a táborba a rendeket, senki sem engedelmeskedik.”⁴² Az orgyilkosság árán szerzett hódításból Ferdinándnak sem volt semmi haszna.

A condottieri túlságosan gyenge, túlságosan korlátolt volt ahhoz, hogy az általános anarchia megfékezését csak meg is kísérelje. „Nem látok módot a menekülésre, tudom, hogy mindennek vége” — írta urának, Ferdinándnak már 1552. július 31-én.⁴³

A török sereg is újra megindult. Sem Ferdinánd, sem a császár nem küldött segítséget. Most már nem is volt, aki kérje.

1552 nyarán a török könnyűszerrel elfoglalta Temesvárt, Lippát, Solymost, Lugost, Karánsebest, stb. Az egész Bánság a kezébe került. Elesett a Tiszát védő Szolnok. S még az északnyugati felföldön is kiterjesztette uralmát. De maga Erdély, a „megvédett” Erdély nem kellett neki.

1553 tavaszán Ferdinánd végre hozzájárult ahhoz, hogy Castaldo kivonuljon Erdélyből, nehogy betegségek-től megtizedelt seregét felkoncolja a felháborodott lakosság.

A szégyenteljes kaland véget ért.

A mohácsi vészt követő korszak első szakasza lezárult. Új embereknek kellett jönni, hogy újból kezdjék a munkát nagyrészt azon a módon és azokon az alapokon, ahogyan hátrahagyta a barát.

„Mindenkinek meg kell halnia”, „Omnibus morien-dum est” — ezt írták Fráter György sírkövére.⁴⁴

De a nemzet élni akart és megmutatta, hogy élni tud.

EPILOGUS

*„Az én sorsomat az égben
vezérlik, kocsija biztos úton
halad, vezére pedig csaj-
hatatlan.“*

Fráter György.

Zeg-zugos út a magyar politika útja azon a rövid negyedszázadon át, amely a mohácsi véstől a Fráter György meggyilkolását követő összeomlásig elvezet.

Zeg-zugosnak látszik. De arra a kérdésre, valójában milyen volt, csak akkor kaphatunk feleletet, ha a politika elemeit és ezek viszonyát egymáshoz vizsgálat alá vesszük.

A politika a nemzeti közösség adottságainak felhasználása egy meghatározott célra. Adottságok alatt értve azt a helyzetet, amelyet a nemzet a külső erők kereszteződésében elfoglal, — a nemzet belső erőállományát és az ebben rendelkezésre álló eszközöket.

Minden cselekvést, amely ez adottságokra támaszkodva a közösség érdekeit kívánja szolgálni — a tudatosan követett cél avatja a szó igazi értelmében vett „politikává“.

Cél nélkül a közösség élete csupán vegetatív, a fizikai történések síkján lejátszódó változások egymásutánja.

Vizsont nem politika, de kaland vagy álmójárás, amikor a cél és a reális adottságok között eleve hiányzik minden összhang és nincsen jele annak, hogy valaki a szükséges harmóniát megteremteni iparkodnék.

A cél lényegében szellemi, az adottságok materiális valóságok. De ezek a materiális valóságok is egy szellemi-

KÜLSŐ TÉNYZŐK

ség elképzelésének, vagy megítélésének tükrében jelentkeznek.

A felelős vezető nemcsak a célt tűzi ki, nemcsak ehhez a célhoz kell biztosítani a közösség cselekvő hozzájárulását, de az ő értelmén és ítélőképességén fordul meg, vajjon helyesen mérte-e le a közösség helyzetét, belső erőállományát, a rendelkezésre álló eszközök használhatóságát s végül sikerül-e ezeket a kijelölt céllal összeegyeztetni.

Fráter György azt írja egyik levelében,¹ hogy minden háború a hírszerzésen és a kémkedésen fordul meg. A dolog lényegében ugyanez áll a politikára. A helyzet és a külső erők felőli tájékozódásra éppen úgy, mint a belső erők számbavételére.

Nézzük már most, milyen külső tényezők határozták meg Magyarország helyzetét a mohácsi vést követő években?

A nemzetközi élet kicsiny aszteroidjaitól eltekintve, két hatalom szabott e helyzet alakulásának irányt —: a német-római császárság és az ozmán birodalom.

A császár a maga hatalmi rendszerének kiépítésében Magyarországnak nem szánt szerepet. Még hatalmi állásának periferikus védelmében sem. Az ő szemében még akkor is közömbös volt e terület sorsa, amikor hatalmas török seregek vonultak át rajta nyugat felé.

A szultán 1526 óta a magáénak tekintette az országot, de az ő számára túlságosan messze feküdt a török erők gyökerétől. Várak védték, s a nyílt és mozgó hadműveletekre begyakorolt török seregeknek nem volt kenyere az ostrom. Bizonytalannak és kockázatosnak látszott a várak közé bemerészkedni.

E két hatalom érdekei Magyarország területén nem ütköztek össze szükségszerűen.

Megvolt közöttük az a latens ellentét, amely szomszédos és terjeszkedő államok viszonyát általában jellemzi, de életbevágó érdekeik ezen a területen nem keresztezték egy-

mást és expanzív erőik nem ebben, vagy legalább nem elsősorban ebben az irányban kerestek maguknak utat.

Az egyensúlyra törekvő erők között mintha egyenesen arra rendelte volna a sors a magyarságot, hogy kiegyenlítsen, elválasszon, vagy legalább elhatároljon.

Egyformán távortartani egymástól mindkét erőt, ellentétüknek élet venni —: ez lett volna a Dunavölgyi medence és az ott élő nemzet természetes feladata.

A két hatalom latens ellentétének áramkörébe az örökös tartományok urának a magyar koronára támasztott igénye gyújtott szikrát, s e szikra tűzét eleinte a francia diplomácia élesztgette.

Ferdinánd igénye mögött, amelyet szentesített a korona, nem állott valóságos hatalom. Az örökös tartományok ura nem a maga, nagyon is korlátolt erőire támaszkodott, hanem időről-időre a birodalom erőit iparkodott mozgósítani — legtöbbször sikertelenül.

Törekvéseinek hatása a nemzet életére mégis döntő jelentőségű.

A politikai erők hatásfoka a távolsággal csökken. A közelben állandóan működő, bár mérsékelt erejű törekvések hatása mindig mélyebb és maradandóbb, — különösen ha az országon belül is segítőkre talál — mint távoli hatalmak befolyása.

Ezért józan ésszel a távoli hatalmaktól várni sem lehet sokat.

A korszak szereplőinek szemében mindez kétségkívül nem így rajzolódott le.

Ha az ő politikájukról beszélünk és nem az erők játékáról, akkor nem vehetjük alapul azt, ami az erőviszonyok lemérésének eredményeként *utólag* rekonstruálható, hanem abból kell kiindulnunk, hogy a tájékozódás legtöbbször nagyon is fogyatékos eszközei mellett, milyennek *látszott*

akkor a magyarság helyzete és viszonya a körülötte működésben levő erőkhöz.

A magyarság tisztánlátását az zavarta meg legjobban, hogy a birodalom keleti részét azonosította az egész császársággal. Az örökös tartományok vállalkozásra mindig kész urában nem látott mást, mint a mindenható császár fivérét.

A római király címében csábított a csalóka ígéret, hogy a nemzet védelmében az egész birodalom erejét mozgósítani tudja, s az ígéret mögött elmosódott a távoli és közömbös arcú császár.

Semmi sem sorvasztotta úgy a nemzet erejét, mint ez a hiú ígéret és a belőle táplálkozó oktalan bizakodás. „Jaj annak az ügynek és kormányának, amely nagy veszély idejében saját maga erején és életkörén kívül keres menedéket!” — írja gróf Mikó Imre erről a korszakról szóló tanulmányában.²

Hogy a birodalom szertehulló részeinek összefogásához micsoda állandó erőfeszítés kellett, hogy ez mennyi energiát és pénzt emésztett fel, s hogy éppen ezért a császár sem mindenható — azt a korszak magyarjai csak később és *későn* tanulták meg. Egyesek, akik számára csak a maguk érdeke volt irányadó, akkor sem akarták tudomásul venni.

Ugyanígy ferde szögből nézte a magyarság a másik hatalom erőit is.

Annak a távoli előérzetében, ami százhatvan év múlva csakugyan bekövetkezett, a magyarság nagy része ideiglenesnek, vagy legalább is átmenetinek érezte az ozmán hatalom térfoglalását. Túlságosan benne élt a multban, a mult dicsőséges emlékeiben, semhogy le tudta volna mérni az 1526 óta történtek valóság-értékét. Ezért sürgette az azonnali és végleges leszámolást. — ezért élt ennek a révületében, bízott sikerében, mint valami elvarázsolt kastély ura,

aki azt hiszi —: ha véget ér az igézet, megint úgy lesz minden, mint valaha. Nem tudta, ha új hajnal jön, új bajokat hoz magával és új nehézségeket.

Ha az érzelmi momentumokat vizsgáljuk — amelyek hússal és vérrel telítik az elhatározásokat — a magyarság túlnyomó nagy része a nyugati és a délkeleti szomszédától egyformán idegenkedett.

A szellemi és vallási kapcsolatok mégis határozottan inkább nyugat felé tolták, — bár ebbe sok bizalmatlanság és gyanakvás vegyült.

Utóbb az események egymásutánja hozta magával, hogy a nyugati kapcsolatok következményeként elszenvetett megpróbáltatások még fokozták a magyarságnak ezt a nyugati tendenciáját. Mindig több és több ok adódott ahhoz futni menedékkért, akinek erőtlen próbálkozása megnyitotta a bajok forrását.

Itt volt az egységében megbontott nemzet mint törött üllő, amelyre hol az egyik, hol a másik kalapács csap le, két egyenlőtlen erő kereszttűzében. S végzete a gyengébb felé sodorta.

Abból, amit Fráter György mondott, írt és tett, arra kell következtetni, hogy ő — talán egyedül ő — világosan látta mindezt és megértette.

Megmondta a lundi érseknek nem egyszer. Megírta Ferdinándnak és a római király embereinek sokszor, hogy mindenekelett az ország fennmaradását kell biztosítani.

Ez volt a legelső cél, amit maga elé tűzött.

Bizonytalan kísérletekkel nem szabad kockáztatni a nemzet létét, mert bárhogyan alakuljon is később a helyzet, közben értékek mennek veszendőbe s azt az életet, amelyet ma elrontunk, holnap nem lehet jóvátenni.

A barát látta, hogy az ország csatatér és „sénki földje“, amelyen mindaddig nem lesz nemzeti élet, amíg a két

szomszéd hatalom fegyveres erőit nem lehet innen távol tartani.

Minden politikai bölcsesség a helyzet helyes felismerésével kezdődik. Valójában talán nem is más, mint a közösség érdekeinek legjobban megfelelő alkalmazkodás a helyzet immanens törvényeihez.

Fráter György megértette, hogy a nemzet azért nem tud talpraállni, mert ketten is számot tartanak földjére, de egyik sem képes a másik fölött úrrá lenni. Az egyik azért csap le reá újból és újból, mert a másik erőtlen kézzel megpróbálja elvenni.

A menekülés titka abban rejlett —: nem adni okot arra, hogy a két, egymás árnyékát üldöző ellenfél szétzabdálja az ország testét; elébevágni minden alkalomnak, amelyet kihasználhatnának. Egyiket a másik erejének felidézésével távol tartani és vizont.

„Bennünk magyarokban ma is él az a régóta belénk gyökerezett tulajdonság — írta Fráter György — hogy senki hatalmát nem akarjuk elviselni, s inkább valamennyien elpusztulunk. Pedig ha épségben fenn akarunk maradni, ezt feltétlenül ki kell irtanunk magunkból!“

Ha a nemzet élni akart, áldozattal kellett megvásárolnia azt a lehetőséget, hogy maga intézhesse sorsát. Meg kellett alkudnia, hogy ne legyen kénytelen egészen megadni magát és ezzel mindent elveszteni.

Minden nemzet csak önmagában találhatja meg létének feltételeit. Fennmaradását mások oltalma alatt nem biztosíthatja jobban, mint — ha áldozatok árán is — egyedül.

Aki minden védelmet mástól vár, az eleve lemondott arról, hogy a maga módján és saját érdekei szerint éljen.

„Amikor átgondoltam a veszélyeket, amelyek között forog az ország — írta Fráter György — és láttam, hogyan terjed a baj napról-napra messzebb s hogyan hatol bele a haza elevenjébe, úgyhogy már csak az Isten jóakarata tart-

hatja meg — csak azt kutattam és azt kerestem, milyen kisegítő eszközzel háríthatnám el az ajtónk előtt fenyegető veszedelmet... Tekintve azt, hogy erőnk egészen felmorzsolódott és semmi segítségre nem számíthatunk, csak egyetlen mód kínálkozott, amellyel egy időre biztonságba juthatunk, nevezetesen, ha követet küldünk pénzzel a szultánhoz s békét és szabadságunk meghagyását kérjük tőle évi adófizetés ellenében.“

Tévedés lenne azt képzelni, hogy Fráter György azt cselekedte, amit általában „hinta-politikának“ hívnak.

Politikájának alap gondolata éppen az volt, hogy a szemben álló feleket lehetőleg távoltartsa az országtól, s nem az, hogy az erőviszonyok változása szerint hol az egyiknek, hol a másiknak biztosítson befolyást és szerepet az ország életében.

Csak a balgák áltatják magukat azzal a rövidlátó „bölcseccsel“, hogy nem kell egyebet tenni, mint mindig az erősebb mellé állni.

Mintha előre tudni lehetne, ki lesz az erősebb, s a fordulatok idején a gyáva átsettenkedés a másik táborba nem idézné fel előbb-utóbb kétszeresen azt a veszedelmet, amelyet el akartak kerülni.

A politikában nincsenek olyan univerzális módszerek, amelyeket bárhol és bármikor alkalmazni lehet. A megoldásra váró feladatokat nem lehet kaptafára húzni.

Az élet mindig más és más helyzeteket teremt. A művészet éppen abban áll, hogyan lehet megtalálni minden helyzetben azokat a sajátos módokat és eszközöket, amelyek átsegítenek a bajokon.

E korszak magyar politikájának vizsgálatánál már azért sem lehet „hinta-politikáról“ beszélni, mert a római király maga is állandóan a szultán kezét kereste.

Hol fegyvert fogott az ország megszerzésére, hol a portán jelentkezett mint versenytárs.

Igy kétszeresen nehéz volt ép testtel áthajózni Ferdinánd foglalásra kinyújtott keze és a török hatalmi állások védelmére kihúzott kard között. Az egyik oldalon türelmetlen mohóság, a másik oldalon gyanakvó bizalmatlanság. Micsoda rugalmasság kellett ahhoz, mindegyikkel a maga nyelvén beszélni, mindig a helyzet pillanatnyi alakulása szerint.

Emberfeletti feladat, különösen ha valaki egyedül vállalja s nem áll mögötte az egységes nemzet.

A barát is rövidesen rájött, hogy e nélkül minden erőfeszítés hiábavaló.

Amelyik nemzet nem bízik önmagában és egységének erejében, abban senki sem bízik.

Nemcsak Fráter György, minden jobb érzésű magyar tudta, hogy a nemzet csak a maga egységében állhat újból talpra. Csak így állíthatja helyre belső rendjét, csak így szedheti össze erejét s csak így teremthet érdekközösséget a sanyargatott jobbagy és az egymással is torzsalkodó urak között.

A barát megpróbálta a lehetetlent.

A helyzet megváltoztatására nem volt ereje. A szétzabdalt ország földjén, a két király alatt legalább a nemzet politikai és szellemi egységét szerette volna úgy ahogyan helyreállítani.

Az eredeti cél: az ország lehető fenntartása ezzel a második céllal kiteljesedett és eszmei tartalmat kapott.

Ez volt az, amit valóra kellett volna váltani.

Ha sikerül a kísérlet, ha a váradi egyesség szellemében magára talál az egész magyarság, ha az egység tartó kötelekeit újra össze lehet bogozni, akkor később a nemzet, akár az egyik, akár a másik oldalon, a maga egységének súlyával és tekintélyével újból felléphetett volna nemcsak azért, hogy megvédje, de hogy pozitív értelemben érvényesítse sajátos érdekeit.

A sors nem így akarta; a nemzeti egység álom maradt s helyette három részre törött az ország.

Most egyszerre szinte elérhetetlen távolságba szökött mind a két cél —: a megosztott és tovább omló ország fenntartása éppen úgy, mint a nemzeti egység helyreállítás.

A barát mégsem adta fel a küzdelmet.

Egy lélekben meghasadt nemzettel, háromfelé törött országgal — egyedül.

Harca azért olyan heroikus, olyan démoni és olyan reménytelen, mert a maga erejével akarta pótolni mindazt, ami a nemzetből hiányzott.

Íme a történelmi próba: mit tehet az egyén, akinek erőfeszítéseit egy elfásult nemzedék közömbösen és értetlenül nézi, akit bizalmatlanság, gyanú, sőt gyűlölet vesz körül, de akinek lelkét egészen birtokába vette az egyszer maga elé tűzött cél s az eszközökkel és körülményekkel már nem tud számot vetni.

A nemzet képtelennek bizonyult arra, hogy egységét helyreállítsa.

A barát megpróbálta Ferdinánd segítségével; kísérletet tett a portán, majd ismét a római királyba vetette reményét.

A szél járásához alkalmazkodó vitorlás rajzol ilyen zeg-zugos vonalat a víz tükrére, de azért a célhoz hű marad.

A cél, az eszközök és a helyzet harmóniája megbomlott. Többé nem volt fontos, milyen úton és módon lehet eredményhez jutni. Csak újra egy abroncsba fogni az egész nemzetet, vagy legalább megőrizni a tiszántúli ország egységét, hogy újra lehessen kezdeni a harcot, ha kell!

Kétségbeesett vállalkozás. Olyan eszközökkel akarta helyreállítani a nemzet egységét, amelyek alkalmazása még a meglévő egységet is felbontja. Belső bizonytalanságot tá-

maszt, mert egymással ellentétes törekvések előtt nyit zsilipeket.

A cél méltó volt a legnagyobb erőfeszítésre, de az egyénnek, akármilyen óriás volt, ebben a próbában szükségképpen alul kellett maradnia.

Éppen mert annyi félét megkísérelt, elvesztette hitelt s alkalmatlanná vált arra, hogy bizalmat keltsen önmagával és azzal a megoldással szemben, amit valóra akart váltani.

Non omnia possumus omnes.

Az óriás körül ágáló perc-emberkék nem értették meg, talán nem is látták a célt; de az életformákat, amelyeket a politika számukra teremt, az ő mértékükhöz kell szabni.

Amíg nem jön egy új nemzedék, amely felveszi az elejtett zászlót.